

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ROMANISTIKU
KATEDRA ZA LATINSKI JEZIK I RIMSKU KNJIŽEVNOST

Enisa Cero

BITKA KOD TRAZIMENSKOG JEZERA PREMA
LIVIJU I POLIBIJU

Završni magistarski rad

Sarajevo, 2023.

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ROMANISTIKU
KATEDRA ZA LATINSKI JEZIK I RIMSKU KNJIŽEVNOST

Enisa Cero

**BITKA KOD TRAZIMENSKOG JEZERA PREMA
LIVIJU I POLIBIJU**

Završni magistarski rad

Mentor: prof. dr. Drago Župarić

Sarajevo, 2023.

SADRŽAJ

SAŽETAK	4
UVOD.....	5
1. HISTORIOGRAFIJA.....	7
2. TITUS LIVIUS	8
3. POLYBIOS	10
4. VOJNI POTEZI PRIJE BITKE KOD TRAZIMENSKOG JEZERA	12
5. BITKA KOD TRAZIMENSKOG JEZERA	14
6. VOJSKOVOĐE U BICI KOD TRAZIMENSKOG JEZERA	15
6.1. KARTAŠKI VOJSKOVOĐA	15
6.2. RIMSKI VOJSKOVOĐA.....	17
7. TOK BITKE KOD TRAZIMENSKOG JEZERA PREMA LIVIJU I POLIBIJU.....	18
7.1. POSLJEDICE BITKE KOD TRAZIMENSKOG JEZERA.....	25
8. POSLJEDICE DRUGOG PUNSKOG RATA	30
ZAKLJUČAK.....	32
BIBLIOGRAFIJA	34

SAŽETAK

U ovom završnom radu bit će obrađena bitka kod Trazimenskog jezera u Italiji, prema historičarima Liviju i Polibiju. Bitka se odigrala 217. godine a. Ch. između Kartagine, pod vođstvom Hannibala, i Rimske republike, pod vođstvom Gaja Flaminija, o kojima će se više govoriti u samom radu. Dio je dešavanja iz Drugog punskog rata koji je trajao u periodu od 219. – 201. god. a. Ch. i odličan je primjer najveće i najuspješnije bitke u historiji ratovanja. Također će u radu biti navedeni vojni potezi koji su prethodili ovoj bici. Bitka počinje Hannibalovim tajnim smještanjem na obali Trazimenskog jezera, i to na mjestima na kojima je znao da Rimljani moraju proći da bi došli do svog tabora. Rimljani su *upali* u Hannibalovu zamku te je za manje od četiri sata odnio pobjedu. U radu će biti data kratka biografija Livija i Polibija, koji su, svako na svoj način opisali pomenutu bitku. Prokomentirat ćemo i opisati šta je to zajedničko kod dvaju pisaca, u pogledu opisa bitke kod Trazimenskog jezera, ali ćemo i istaći ono u čemu im se mišljenja ipak razilaze.

Ključne riječi: *Bitka kod Trazimenskog jezera, Trazimensko jezero, Drugi punski rat, Hannibal, Kartagina, Gaj Flaminije, Rimska republika, Livije, Polibije*

UVOD

Hannibal, kartaški vojskovođa, je u prvoj godini svog zapovjedništva, 221. godine a. Ch. svladao narode sjeverno od Nove Kartagine i zapadno od Sagunta. Nakon toga, apetiti su mu rasli, da je poželio nastaviti osvajati, ali sada Sagunt, koji je bio jedan od najbogatijih gradova. Sagunt je pao nakon osam mjeseci, budući da nisu dobili pomoć od Rimljana koju su očekivali. Osvojeni plijen je podijelio, jedan dio je poslao u Kartaginu, drugi dio poklonio vojnicima, a treći dio stavio u blagajnu za rat protiv Rima. Rimljani su dvaput slali poslanstvo Hannibalu, jednom da se ostavi Sagunta, a drugi put da im preda kartaškog vojskovođu koji je bio krivac za pad Sagunta. Hannibal je odbio njihove prijedloge i odlučio se za novi rat. Prva bitka se desila kod rijeke Ticina, 218. godine a. Ch. gdje je Hannibal pobijedio zahvaljujući svojoj konjici. U decembru iste godine, kod rijeke Trebije, Hannibal je ponovno, zahvaljujući slonovima i napadom koji je predvodio njegov brat Mago, pobijedio Rimljane.

Nakon dvije uspješne bitke u veoma kratkom periodu koje su mu dale *vjetar u leđa*, Hannibal nije razmišljao o prestanku ratovanja. Naime, njegovoj vojsci se pridružio veliki broj Kelta te su Kartażani bili u prednosti. Međutim, Kelti su bili jako tvrdoglave naravi i nisu se željeli pokoravati Hannibalu, jer su smatrali da će direktno napasti Rim i jer je zimovao *na njihov teret*. U proljeće, 217. godine a. Ch. Hannibal je napustio logor i krenuo pustošiti dalje. Zajedno je sa vojskom putovao četiri dana, izgubio mnogo vojnika i konja, ali je uspješno izbjegao utvrđene položaje Rimljana. Gaj Flaminije, rimski vojskovođa, odlučio je krenuti za Hannibalom. Bila mu je poznata njegova putanja kroz usku dolinu, između planina i Trazimenskog jezera. Na sjeveru je bio niz brežuljaka obraslih šumom gdje je cesta Malpasso prolazila uz sjevernu stranu Trazimenskog jezera. Hannibal se utaborio na obalu i na vrhove brežuljaka gdje su mu bili na vidiku svi koji bi došli na to mjesto. Noć je proveo raspoređujući svoje trupe za bitku. Rimljani su nasjeli i došli ondje, gdje ih je napala Hannibalova vojska i prvi dan ubila rimskog vojskovođu Flaminija. Veliki dio vojske je pogubljen, a ono vojnika što je ostalo samo se predalo, *ali pod uslovom da dobije slobodan odstup*.¹ Rimljane je ostavio u zarobljeništvu, a italske saveznike je pustio bez otkupnine, *ističući da on nije došao ratovati protiv Italika, već protiv Rimljana, za oslobođenje Italika*.²

---

¹ Mesihović 2015, 358.

² Ibid.

Cilj rada je usporediti navode Livija i Polibija, na primjeru bitke kod Trazimenskog jezera i utvrditi njihovu pouzdanost. Cilj je prikazati razlike u pisanju između navedenih autora, s ciljem pronalaska objektivnije i jasnije slike o samoj bici i Hannibalovoj pobjedi.

Struktura rada će se sastojati od osam poglavlja: u prvom poglavlju ćemo kratko dati podatke o historiografiji, drugo poglavlje se odnosi na Livija, odnosno njegove biografske podatke i korpusa djela, ali i Polibija u trećem. Livije i Polibije su autori velikih historiografskih djela, a između ostalog su opisali i Drugi punski rat i veoma su značajni za historiju Rima. Za razliku od Livija koji piše neke izmišljene događaje, Polibiju je cilj prikazati istinu te se smatra pouzdanijim od Livija. Četvrto poglavlje se odnosi na vojne poteze rimske države i Kartage koji su prethodili bici kod Trazimenskog jezera. U petom poglavlju će biti riječ o istoimenoj bici. Šesto poglavlje će govoriti o velikim vojskovođama u ovoj bici, Hannibalu i Gaj Flaminiju. Sedmo poglavlje je ujedno i središte rada, gdje će se na očitim primjerima sa potkrepljenim citatima, vršiti usporedba Livijevih i Polibijevih navoda. Ona će se ticati broja i pripreme vojske, prelaska puta do jezera i na kraju Hannibalove pobjede, kao i poraza rimske vojske i posljedica koje je taj poraz donio. U posljednjem, osmom dijelu rada ćemo dati podatke o posljedicama Drugog punskog rata.

Znanstvena metodologija koja će se koristiti u radu je metoda analize kojom će se analizirati već postojeći navodi o samom događaju. Zatim, komparativna metoda kojom će se usporediti navodi dvaju autora.

1. HISTORIOGRAFIJA

Hrvatska historičarka Mirjana Gross u svom djelu *Suvremena historiografija: korjeni, postignuća, traganja* navodi da je historiografija *pismeno izlaganje rezultata istraživanja, odnosno ukupnost napisanih historijskih djela*.³ Također navodi da ona *nastoji spoznati dijelove prošlosti sustavno, na temelju istraživačkih standarda*.⁴

Tokom antičkog perioda grčki i rimski autori su definisali gotovo sve tipove historiografskog pisanja. *Rimska historiografija, i najstarija pisana na grčkom jeziku, i nešto mlađa sastavljena na latinskom, po pravilu je bila ona vrsta književne delatnosti kojom su se bavila krupna rimska gospoda iz senatorskog staleža. Senator je bio i Fabije Piktora, senator i Stari Katon, senatori mnogi stariji i mlađi analisti. U doba Kajsarovo senator — prilično sumnjiva morala — bio je veliki istoričar i veliki umetnik Salustije, a u doba Augusta Kajsarov i Antonijev pristaša Asinije Polion*.⁵

Herodot je u svoju povijest Perzijskog rata unio epsku dimenziju – među ostalim izmislio je govore za svoje likove 'u čemu su ga slijedili skoro svi kasniji grčki i rimski povjesničari. Herodotov cilj bio je pružiti zadovoljstvo čitatelju i oživjeti prošlost.'⁶ Tukidid je, kao i Herodot, izmišljao govore i konstruisao scene po uzoru na tragediju, a to su posebno kritikovali grčki historičari, poput Polibija. Ipak, iako se rimska historiografija razvijala u nešto drugačijem tonu, preuzet je ovaj momenat koji je kasnije zaživio.

Senatori kao i mnogi drugi pisci historiografije su bili ljudi vezani za politiku te su svoja djela pisali na osnovu ličnog iskustva, što znači da su mnoga djela nastala tek u zreloom dobu, nakon njihove političke karijere. Većina ih je bila na visokim državnim položajima i u političkoj borbi. *Njihova istorijska dela nosila u punoj meri obeležja njihove društvene i političke pripadnosti, iako su mahom proklamovali svoju 'nepristrasnost' kao što to čini i Takit devizom 'bez ogorčenja i pristrasnosti' (sine ira et studio)*.⁷

---

³ Gross 1996, 18.

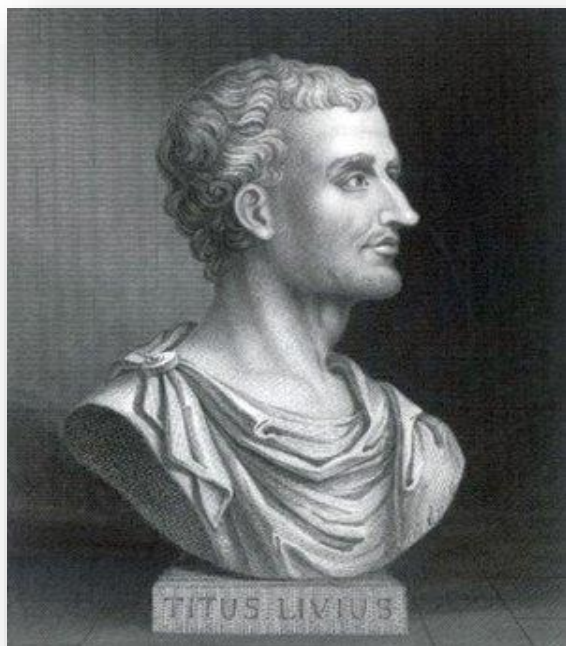
⁴ Ibid.

⁵ Budimir, Flašar 1978, 435.

⁶ Mellor 2002, 7 u Pavelić 2017, 16.

⁷ Budimir, Flašar 1978, 435.

2. TITUS LIVIUS

Ilustracija 1: Titus Livius, preuzeto s:
https://www.istrapedia.hr/media/uploads/images/article_i

TIT LIVIJE (59. a. Ch. – 17. p. Ch) rođen je u Pataviju (Padova) i najsnažniji je prozni pisac Augustova doba. Nakon preseljenja u Rim, sprijateljio se s carem Augustom. *Podatke o Livijevu životu i djelatnosti donosi nam sv. Jeronim u Kronica i De viris illustrinus* zatim ga u nekoliko pisama spomine Plinije Mlađi te u nekoliko odlomaka Marko Fabijan Kvintilijan kao i Kornelije Tacit.⁸ Bio je jedini značajniji prozni pisac Augustovog doba, iako u početku nije učestvovao u javnom životu.

Međutim, ubrzo nakon što je došao u Rim, počeo je pisati svoje prvo, golemo djelo *Od osnutka grada (Ab urbe condita)*. Ovo djelo je prikaz rimske historije od mitskih početaka, odnosno Enejinog bijega iz Troje pa sve do 9. godine a. Ch. Dakle, djelo je pisao da bi veličao rimski narod, čija se slava temelji na uspjesima u ratu. Odnosno, njegov cilj je bio, u skladu s Augustovim idealima, opisati Rim. Umjesto 150 planiranih, Livije je napisao 142 knjige koje sežu do smrti Augustovog posinka Druza i do Varovog poraza u Teutoburškoj šumi, a sačuvano ih je 35.

Izgleda da je Livije svoje djelo izdavao u dekadama tako je od 142 knjige sačuvana prva dekada, tj. od prve do 10. knjige, a pripovijedaju o događajima do trećega samnitskog rata, koji je okončan 289. pr. Kr. Zatim su do nas stigle treća, četvrta i prva polovica pete dekade, tj. od 30. do 55. knjige, koje pokrivaju događaje od Drugoga punskog rata (218. pr. Kr.) do završetka rata protiv Makedonije (167. pr. Kr.).⁹

Livijevi historijski izvještaji, unatoč tome što je veliki domoljub, sadrže neke izmišljene događaje. *Primjerice, Livije navodi fiktivne govore, tobože od riječi do riječi, ili anegdote koje su očito izmišljene da pruže zanimljiv i poticajan primjer za rimsku publiku.*

⁸ Knezović 2017, 307.

⁹ Ibid, 308.

Neki ga čak smatraju bližim novelistu nego objektivnom kroničaru. Livije prepričava događaje radi stvaranja primjera, junačkih paradigmi i često radi same zanimljivosti.¹⁰ Dakle, Livije je pripovjedač, a ne istraživač, jer pripovijedajući uljepšava historiju i prepričava. S obzirom na to da nije imao iskustva sa političkim i vojničkim pitanjima, ljudi su stvorili određene stereotipe kada je u pitanju njegov opis bitaka i iznošenja činjenica. *O tome koliko je bio slavan i vrhunski pisac svjedoči i Kvintilijan koji je pisao ovako: 'U historiografiji ne zaostajemo za Grcima, i ne bih se niti malo premissljao staviti Salustija usporedno s Tukididom, niti bi se Herodot ljutio da u isti rang s njim svrstamo Tita Livija.'*¹¹

Koristio je historijske izvore, ali su to uglavnom bili stariji analisti koji su živjeli u vrijeme Rimske republike. Nije se koristio epigrafskim i antikvarskim izvorima, te ga historičari ne smatraju pravim historiografom. *Kod pisanja govora Livije se držao helenističkih retoričkih teorija, a uzor mu je bio grčki historičar Polibije.*¹²

Livije historiju prikazuje na dramatičan način, opisujući stanje opkoljenog grada. U izboru riječi i pisanja rečenica, ali i korištenju bogatog sklopa rečenica, ugleda se na Cicerona. *Obično njegovi tekstovi započinju kratkim rečenicama sve do razvoja radnje kada počinje nizati duge neprekidne rečenice. Glavnu misao izriče u zavisnoj rečenici, pa tako rečenica kao cjelina može postati nejasna.*¹³ Također, Livije daje psihološku karakterizaciju likova te ističe vrline poznatih ličnosti i mane neprijateljskih vojskovođa.

*Ipak, kroz svoje pisanje, pažnju je usmjerio na prikazivanje ljudskih postupaka u kojima se očituju moralna svojstva i duševna snaga lika kojega opisuje. Karakteristika povijesnih ličnosti sastoji se u povlačenju nekoliko osnovnih, dominantnih crta koje su kadre učiniti jak dojam na čitatelja.*¹⁴ Nazvan je slaviteљem prošlosti (*laudator temporis acti*).

---

¹⁰ Pavelić 2017, 2-3.

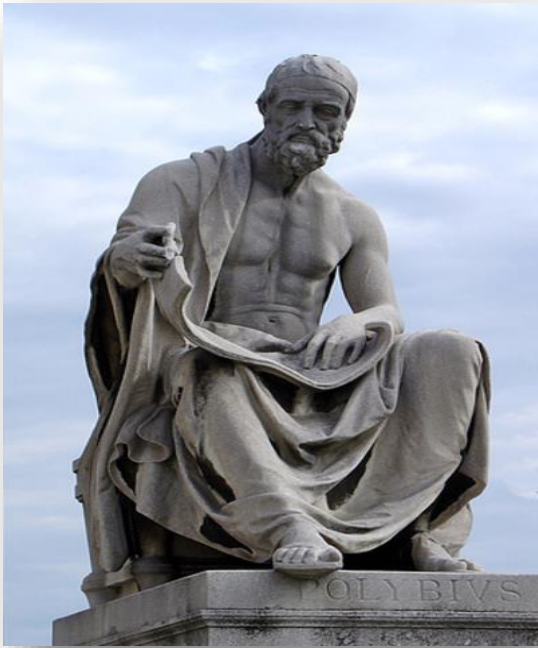
¹¹ Pavelić 2017, 21.

¹² Biagio Conte 1994, 370.

¹³ Pavelić 2017, 21.

¹⁴ Knezović 2017, 313.

3. POLYBIOS

Ilustracija 2: Polybios, preuzeto s:
<https://povijest.hr/wp-content/uploads/2017/01/polybius-jpg1.png>

POLIBIJE (grč. Πολύβιος, 201 – 120. god a. Ch) je rođen u Megalopoli u Arkadiji. Otac mu je bio bogati zemljoposjednik i političar. Zahvaljujući tome, Polibije je u mladosti stekao iskustvo i detaljan uvid u vojna i politička pitanja. Za vrijeme rimsko-makedonskog rata politički je djelovao u Ahejskom savezu. Nakon što je Perzej poražen, a Rimljani pobijedili u tom ratu, Polibija su osumnjičili i odveli ga sa još 1000 ahajskih plemića u Rim kao taoca. U Rimu se oduševio organizacijom političkog života, disciplinom, snagom i moralom.

Tu je radio kao učitelj u službi velikaške porodice Emilija Paula, s čijim je sinom Scipionom Emilijanom sklopio prisno prijateljstvo. Njegov učenik Scipion je poveo Rimljane u Treći punski rat, gdje je pobijedio Kartagu, a sve to uz pratnju učitelja Polibija. Taocima je 150. godine dozvoljeno da se vrate nazad u Grčku te se vratio i on, ali se često vraćao u Rim koji ga je oduševio i odmah prihvatio.

Njegovo glavno djelo su *Historije* (Ἱστορίαι) u 40 knjiga. Napisao je više historijskih djela, ali ih je sačuvano tek nekoliko. Prve dvije knjige sadrže historiju Rima i Kartage od 266. do 221. a. Ch. U trećoj knjizi opisuje historiju Grčke, Azije, Italije i Libije. U njoj, također, daje prikaz širenja rimske države i sukobe sa Hannibalom i Antiohom. Knjige 31-40. opisuju osvajanje Grčke i pad Kartage. Sačuvano je prvih pet knjiga, a ostale samo fragmentarno. *Smatrao je da uspjeh Rima proizlazi iz njegova ustava, vojske i intervencije Fortune (sreće).*¹⁵

¹⁵ <https://povijest.hr/vazneosobe/polibije-promisljanja-grka-o-usponu-rima/> (pristupljeno 2023-01-30).

*Polibije u svom djelu zastupa teoriju pragmatičke povijesti. Povijest se mora osnivati na iskustvenom poznavanju prije svega politike i rata, a ne na knjiškom znanju. Tek nakon praktičkog poznavanja stvari može se povjesničar vratiti knjigama i iz njih izvući istinu.*¹⁶

Polibije je koristio antikvarsku građu, kao i djela starijih historičara. Njegovo djelo također sadrži i veliki broj geografskih podataka. Smatrao je da je funkcija historije didaktička, odnosno da joj je glavni cilj odgojiti i obrazovati, a ne zabaviti čitatelja.

Osnovne odlike Polibijevog pisanja su smjelost i nepristranost. Njegovo pripovijedanje je jasno, ali mu je stil loš. Rečenice su mu prenatrpene apstraktnim i neodređenim riječima. *Antički popis „kanonskih“ povjesničara, koji je uključivao Ksenofonta, Tukidida i Herodota, često je isključivao Polibija zbog neelegancije njegova stila.*¹⁷ Iako mu je cilj bio prikazati istinu i postići objektivnost i preciznost u pisanju, one postaju upitne kada piše o članovima porodica kojoj je služio. Nije se trudio djelo pisati umjetnički, nego činjenično, odnosno dao je uzroke uspona Rima i propasti slobode Grčke. *Polibije se kritički odnosi prema raznolikim izvorima, nastojeći svoje izlaganje obrazložiti podacima iz dokumenata. Najveći značaj pridavao je Polibije vlastitom iskustvu, ističući da se pred historičara moraju postavljati veliki zahtjevi: on mora poznavati ljude, predmet o kome piše, biti iskusan u vojnim i političkim stvarima, posjećivati razne zemlje.*¹⁸

*Poznavanje uzroka i njegovo razlikovanje od povoda, spoznaja zakona koji vežu uzroke i posljedice osnova je prave povijesti. Ako toga nema, povijesno je djelo sarno zabava. Krajnji i glavni uzrok zbivanja vidi u državnom uređenju, ističe, međutim, kod stvaranja ustava više ulogu pojedinca ne uviđajući socijalne i ekonomske faktore.*¹⁹

S obzirom na to da je smatrao da je terenski rad najvažniji, mnogo je putovao u nastojanju da provjeri navode koje je pročitao. Pretpostavlja se da je prešao Alpe kako bi proučio Hannibalovu rutu. Također je putovao po mnogim zemljama Sredozemlja i prikupljao historijsku građu. *Ostavši pobornik sporta do kraja, Polibije se vratio u domovinu, gdje je poginuo u visokoj dobi pri padu s konja.*²⁰

---

¹⁶ Sironić, Salopek 1977, 171.

¹⁷ Pavelić 2017, 2.

¹⁸ Mesihović 2015, 38.

¹⁹ Sironić, Salopek 1977, 171.

²⁰ <https://povijest.hr/vazneosobe/polibije-promisljanja-grka-o-usponu-rima/> (pristupljeno 2023-01-30).

4. VOJNI POTEZI PRIJE BITKE KOD TRAZIMENSKOG JEZERA

Zahvaljujući Hamilkaru, Kartaginjani su prodrli u Hispaniju 237. a. Ch. On je dalje usmjerio rat prema bogatim područjima i područjima sa rudnicima bakra i srebra. Kazao je kako je *jedini cilj njegove vojne akcije pribaviti kartažanskoj riznici sredstva kojima bi Rimu mogla platiti tešku odštetu za izgubljeni rat.*²¹

Nakon što je poginuo 229. a. Ch, naslijedio ga je njegov zet Hazdrubal. Njegova vojska je brojala 50.000 pješaka, 6.000 konjanika i 200 slonova. Rimljani su s Hazdrubalom sklopili dogovor da se preko rijeke Ebro ne smije razviti kartažanska ekspanzija. Međutim, ispod rijeke Ebro se nalazio grad Sagunt, prema kojem je Hannibal, Hamilkarov sin, nakon smrti Hazdrubala, usmjerio svoje osvajačke ciljeve. *Računajući, dakle, na uvježbanu i odanu vojsku, Hanibal, pravi ratni stroj, kojemu ju otac još kao djetetu bio usadio vječnu mržnju prema Rimljanima, vjerojatno je već kad je zaposjeo Sagunt imao plan grandioznog pohoda na Italiju preko Pirineja i Alpa, znajući dobro da će taj njegov ratni čin protiv grada prijatelja Rima, iako smješten južno od Ebra, neizbježno dovesti do novog sukoba.*²² Nakon osam mjeseci borbe, Sagunt je pao, a s obzirom na to da su Rimljani i Sagunt bili *u prijateljstvu*, Rimljani su zatražili Hannibalovo izručenje. Kartažani su se oglasili na to i time potvrdili odluku rimskog poslanstva o objavi rata.

Rimljani nisu bili svjesni Hannibalovih planova niti kvaliteta punske vojske te su smatrali da su osigurali prevlast na moru i da su oni ti koji će odlučivati o sljedećim ratovanjima. Pod vođstvom Publija Kornelija Scipiona, legije su trebale krenuti u Španiju. Međutim, nakon što se saznalo da je Hannibal prešao Pirinije, preusmjerio ih je u južnu Galiju, kako bi ga napali. Hannibal je krenuo ka Alpama, s ciljem da ih pređe prije snijega. Početkom novembra 218. a. Ch. Hannibalova vojska je, prešavši Alpe, ušla u Italiju. Upravo je ovaj ulazak u Italiju poremetio rimski plan.

*Hanibalov plan je bio jednostavan: omogućiti poraz rimske države time što bi pobunio njihove saveznike protiv Rima.*²³ Kaže se da je planirao pobuniti *italske saveznike kako bi destabilizirao rimsku vlast i ponovo otvorio Tirensko more Kartažanima za slobodnu plovidbu. Kako bi ostvario taj plan, bio je uvjeren da treba pokoriti Rim u Italiji, a taj cilj, nakon protjerivanja Kartage iz Tirenskog mora zbog čega je ostala bez vojnih luka, nije*

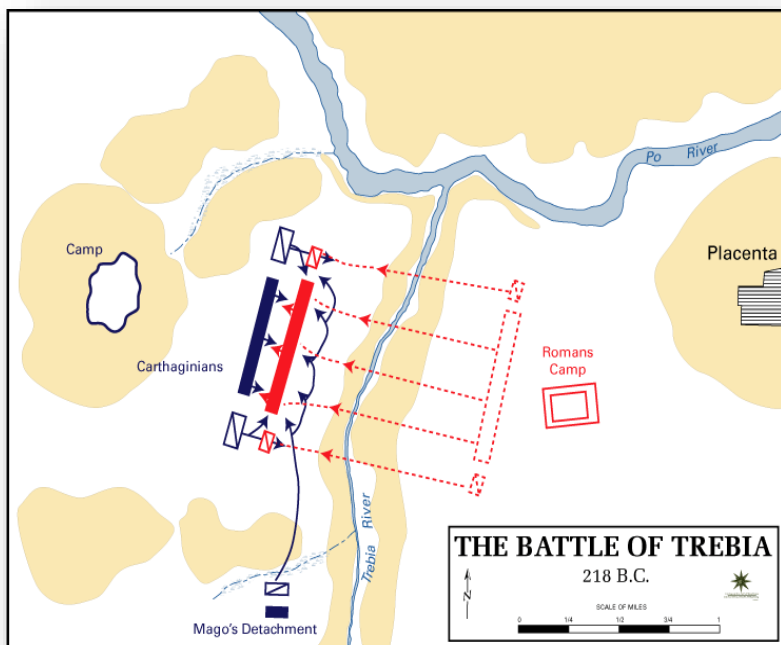
²¹ Grupa autora 2007, 581-582.

²² Režić 2009, 15.

²³ Bagnall 2003, 48-49.

*mogao postići drukčije nego kopnenim putem, prevaljivanjem velikog puta od Hispanije do Padske doline kako bi sa sjevera napao rimske snage.*²⁴

Prvi sukob između rimske vojske i Hannibala desio se između rijeke Pad i Ticina, gdje je Hannibal odnio pobjedu. Scipiona je od smrti spasio njegov sin, Publije Kornelije Scipion, te se povlači do rijeke Trebije. Njegova vojska je sačuvana, a za nastavak je čekao konzula Sempronija sa svojom vojskom. Rimljani su olako shvatili ovu borbu jer su smatrali da je neprijateljska vojska brojčano manja i da nije profesionalna. *Hanibal je upravo u toj borbi pokazao prednost koju će zadržati sve do kraja pohoda po Italiji: izvježbanost svoje vojske i mogućnost manevriranja konjaništvom na razini koja kod Rimljana nije bila nikad viđena.*²⁵

Iduća bitka se desila kod Trebije. Na strani Rimljana bilo je oko 16.000 pješadije i 20.000 savezničkih postrojbi pod vodstvom Scipiona i Sempronija. *Hanibal je rimsku vojsku ulovio pred rijekom i izveo svoju klasičnu taktiku opkoljavanja.*²⁶

Ilustracija 3: Bitka kod Trebije, preuzeto s:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0c/Battle_trebia-en.png

Njegovi gubici su bili zanemarivi i pretežno su stradali Gali koji su mu se priključili u sjevernoj Italiji.

²⁴ Grupa autora 2007, 584.

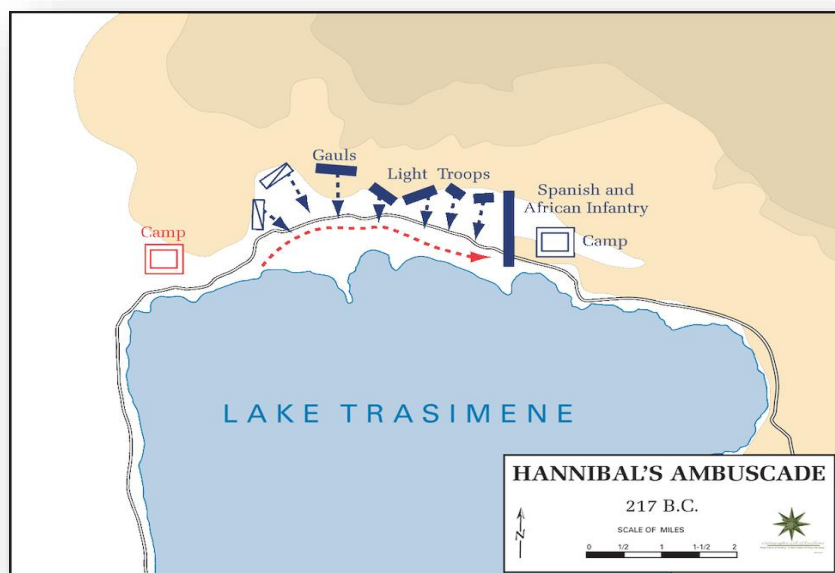
²⁵ Jereb 2018, 15.

²⁶ Bagnall 2003, 50-51-52.

5. BITKA KOD TRAZIMENSKOG JEZERA

Uz velika stradanja svojih vojnika, Hannibal je, lukavo, zaobišao vojsku konzula Flaminija i sa svojom vojskom došao kod Trazimenskog jezera. Tu je uočio vrlo pogodno mjesto za zasjedu, baš kada je saznao da je Flaminije krenuo za njim. Na sjeveru je bio niz brežuljaka obraslih šumom gdje je cesta Malpasso prolazila duž sjeverne strane jezera. Hannibal se utaborio uz obronke jezera, odakle je vidio svakoga ko bi se tu približio. Njegovo konjaništvo i galsko pješništvo bili su skriveni u brdima u dubini šumovite doline iz koje će prvi ući, kako bi mogli brzo izaći i zatvoriti ulaz, blokirajući put povlačenja Rimljana. Osim toga, noć prije početka bitke, Hannibal je naredio svojim ljudima da zapale logorske vatre na brdu Tuoro, kako bi uvjerio Rimljane da su njegove snage dalje nego što zapravo jesu. Sljedećeg jutra, Flaminije je požurio svoju vojsku i prekasno shvatio da su upali u zamku, duž ceste između jezera i brda.

Rimljani nisu mogli krenuti prema jugu, jer je jezero bilo preveliko da bi ga preplivali. Također nisu mogli nastaviti prema istoku, jer su naoružani ljudi blokirali cestu. Zatim, povratak je bio nemoguć, jer su Kelti u Hannibalovoj vojsci blokirali povlačenje. Jedino što im je preostalo jeste da se pripreme za bitku i bore protiv neprijatelja. Na samom početku, Flaminije je ubijen. *U toj bici je poginulo 15.000 Rimljana, a isto toliko je bilo zarobljeno. Sama Hanibalova vojska je izgubila oko 1500 vojnika (uglavnom Gala).*²⁷

Ilustracija 4: Postavka Hannibalove vojske kod Trazimenskog jezera, preuzeto s: <https://www.worldhistory.org/img/r/p/750x750/166.gif.webp?v=1618698611>

²⁷ Mesihović 2015, 358.

6. VOJSKOVOĐE U BICI KOD TRAZIMENSKOG JEZERA

6.1. KARTAŠKI VOJSKOVOĐA

Ilustracija 5: Hannibal, preuzeto s:
<https://i.pinimg.com/originals/1a/2c/0b/1a2c0baa632c2827da55947feeb015a9.png>

Hannibal Barka je rođen 247. godine a. Ch. Njegov otac, kartaški vojskovođa, Hamilkar Barka, zakleo ga je još kao devetogodišnjeg dječaka na vječnu mržnju prema Rimljanima. Odrastajući, Hannibal je počeo sudjelovati u očevim vojnim kampanjama, gdje je stekao veliko iskustvo. Nakon Hamilkarove smrti, vojsku u Hispaniji je vodio njegov zet i saradnik Hasdrubal. Za to vrijeme, Hannibal je postao zapovjednik konjice, gdje je pokazao veliku hrabrost i autoritet. Nakon što je Hasdrubal ubijen, 221. godine a. Ch., Hannibal je izabran za novog vođu kartaške vojske.

Postavši vrhovni zapovjednik, sa nepunih 30 godina, Hannibal je nastavio voditi tvrdoglavu borbu protiv Rimljana. I nije prošlo mnogo vremena, kad je Hannibal dobro isplaniranim vojnim operacijama uspio proširiti teritorij Kartage. Rimska vlada se počela bojati Kartažana i njihovih uspješnih bitki, shvatajući da su u opasnosti. Tada su krenuli pregovori, međutim nisu završeni uspješno, jer je svaka strana iznosila svoje zahtjeve, ne želeći saslušati zahtjeve druge. Kao rezultat toga, 219. a. Ch. Hannibal je, uz dopuštenje kartaških vlasti, najavio početak borbi. Započeo je opsadu grada Sagunta, rimskog saveznika, koji je nakon 8 mjeseci odupiranja naposljetku pao. Hannibal je naredio da se svi muškarci ubiju, a djeca i žene prodaju u ropstvo.

Rimljani su tražili hitno izručenje Hannibala, no Kartažani su to odbili te je uz pad Sagunta ovaj događaj označio početak Drugog punskog rata. Hannibalovoj vojsci su se pridružila mnoga galska plemena, tako da se njegova vojska sastojala od 90.000 pješaka, 12.000 konjanika i 37 slonova. Tako se uputio preko Alpa, gdje je zbog velike zime izgubio veliki broj svoje vojske. Prvi korak ka osvajanju Italije bile su bitke kod Ticina, zatim kod Trebije, Trazimenskog jezera i kod Kane. Nakon što je porazio Rimljane i u bici kod Kane,

iako su Rimljani bili dosta spremniji od Kartažana, Hannibal se zaustavio. Iako su uplašeni Rimljani govorili: *Hannibal ante portas!* – *Hanibal pred vratima!*, nije nastavio usljed nedostatka opreme i vojske. Nakon ove pobjede, makedonski kralj Filip V pridružio se Hannibalu, ne poslavši mu pojačanje u vidu svoje vojske.

U bici kod Zame, koja se vodila između Kartažana i Rimske republike, Hannibal je napokon poražen. Rimska vojska, koju je predvodio Publije Kornelije Scipion, uz ključnu pomoć numidskog vođe Masinise je nakon 16 godina ratovanja porazila Hannibala, čime je okončan Drugi punski rat. Nakon poraza, odlučio je otići na dvor kod Antioha III, vladara seleukidske dinastije. Kasnije, 189. godine a. Ch. kada je i Antioh poražen od Rimljana, sklopio je mir i obvezao se da će im predati Hannibala. Kad je Hannibal shvatio bezizlaznost situacije, otrovao se otrovom iz prstena koji je uvijek nosio sa sobom, 183. godine a. Ch.

Ilustracija 6: Hannibalova ruta za osvajanje, preuzeto s: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/48/Hannibal_route_of_invasion-en.svg/764px-Hannibal_route_of_invasion-en.svg.png

6.2. RIMSKI VOJSKOVOĐA

Ilustracija 7: Flaminije, preuzet s:
https://www.livius.org/site/assets/files/5856/delphi_fl

Gaj Flaminije, rimski vojskovođa, bio je sin poznatog političara i državnika Gaja Flaminja. Bio je među prvima koji je izazvao senatorsku aristokratiju obraćajući se narodu. Njegov poziv narodu protiv senatorske aristokratije je tek stoljeće kasnije postao redovni dio rimske politike, s radom braće Grakho.

Rimljani su ga zbog ovog postupka nazvali čovjekom iz naroda. Najvažniji rimski historijski izvori, Polibije (2. st. a. Ch) i Livije (1. st. a.

Ch) prikazuju ga kao nasilnog i bezobzirnog, u skladu sa senatorskim stavom koji seže do prvog rimskog historičara Kvinta Fabija Piktora (3. st. a. Ch).²⁸ Učestvovao je u Drugom punskom ratu, kao kvestor Scipionovoj vojsci te poginuo 217. a. Ch. u bici kod Trazimenskog jezera. On je ubijen i 15.000 njegovih vojnika. Poraz je pripisan njegovom zanemarivanju vjerskih obreda, ali nijedan rimski konzul nikada nije pobijedio Hannibala na italijanskom tlu.

Livije kazuje sljedeće:

*C. Flaminius cos., homo temerarius, contra auspicia profectus signis militaribus effossis, quae tolli non poterant, et ab equo, quem conscenderat, per caput devolutus, insidiis ab Hannibale circumventus ad Thrasymennum lacum cum exercitu caesus est.*²⁹

Gaj Flaminije konzul, neoprezan čovjek, išao je protiv auspicija, jer je iskopao vojne znakove/zastave, koje se nisu mogle podići, i jer je s konja, na kojeg se popeo (kojeg je uzjahao), zbačen preko glave; opkoljen je i ubijen sa vojskom u zasjedama od Hanibala na Trazimenskom jezeru.

Flaminije je bio *novus homo*, odnosno prvi u svojoj porodici koji je imao izbornu dužnost. Izabran je za narodnog tribuna gdje je dobio podršku naroda, ali mržnju Senata jer je donio zakon kojim se siromašnim Rimljanima dijele parcele zemlje na istočnoj obali

²⁸ Preuzeto s: <https://www.britannica.com/event/Second-Punic-War> (pristupljeno 2023-02-22).

²⁹ Livius 1910, knj. 22, predgovor.

Italije, u blizini današnjeg Riminija, gdje su nekada živjela galska plemena. Polibije kaže da su senatori bili ogorčeni jer je Flaminije naselio rimske poljoprivrednike na nekadašnju galsku zemlju, ali moderni historičari ne vjeruju ovom objašnjenju. 227. god. a. Ch. je izabran za pretora i postao prvi godišnji guverner rimske provincije Sicilije.

Izabran je za cenzora 220. god. a. Ch. kad je sagradio Flaminijev cirkus za priredbu spektakla za pučanstvo, a izgradio je i *Via Flaminia* od Rima do današnjeg Riminija kako bi pomogao poljoprivrednicima koje je tamo naselio i pospiješio trgovinu s njima te kako bi omogućio rimskoj vojsci da oputuje na to područje i zaštititi od napada, a možda i kako bi građanima olakšali povratak u Rim na izbore.

7. TOK BITKE KOD TRAZIMENSKOG JEZERA PREMA LIVIJU I POLIBIJU

U drugom poglavlju Livijeve XXII knjige saznajemo da je Hannibal ostao bez jednog oka, koje je izgubio nakon što je iz zimovališta, zajedno sa svojom vojskom, krenuo u pohod.

*Ipsē Hannibal aeger oculis ex uerna primum intemperie uariante calores frigoraque, elephantō, qui unus superfuerat, quo altius ab aqua exstaret, uectus, uigiliis tamen et nocturno umore palustriq̄ue caelo grauante caput et quia medendi nec locus nec tempus erat altero oculo capitur.*³⁰

Sam Hannibal, čije su oči slabile u proljetnom nevremenu, zbog izmjene toplote i hladnoće, jahao je na slonu, koji je jedini preživio, da bi bio više iznad vode, ipak jer mu je bdijenje, noćna vlaga i močvarno područje otežavalo bol u glavi, i jer ne bijaše za liječenje ni mjesta ni vremena, zatvori mu se jedno oko.

Četvrto poglavlje započinje kazivanjem o tome kako je Hannibal opustošio zemlju između Cortone i Trazimenskog jezera, da bi još više potaknuo srdžbu neprijatelja.

*Hannibal quod agri est inter Cortonam urbem Trasumennūque lacum omni clade belli peruastat, quo magis iram hosti ad uindicandas sociorum iniurias acuat; et iam peruenerant ad loca nata insidiis, ubi maxime montes Cortonenses in Trasumennū sidunt.*³¹

Hannibal je opustošio zemlju između Cortone i Trasumenskog jezera uz svu ratnu okrutnost, kako bi još više potaknuo srdžbu neprijatelja da osveti nepravdu učinjenu saveznicima; i već je stigao do mjesta stvorenog za zasjedu, gdje se kortonska brda najviše približuju/padaju u jezero.

---

³⁰ Ibid, cap. II.

³¹ Livius 1910, knj. 22, cap. IV.

Livije i Polibije pripovijedanje o bici kod Trazimenskog jezera započinju opisom puta kuda se kretao Hannibal, zajedno sa svojom vojskom, te ističu kako je to bio uzak put, s jedne strane omeđen brdima, a s druge jezerom. Polibije navodi da *na putu kojim je išao nalazio se ravan klanac sa čije se obe strane po dužini prostirao lanac visokih planina; po njegovoj širini, napred se nalazilo krševito i neprohodno brdo, a pozadi jezero koje je ostavljalo sasvim uzan prolaz uz podnožje pomenutog planinskog lanca.*³²

<p><i>Via tantum interest perangusta, uelut ad <id> ipsum de industria relicto spatio; deinde paulo latior patescit campus; inde colles adsurgunt.</i>³³</p>	<p>Put između njih je toliko uzak, kao da je prostor ostavljen samo za ovu svrhu; zatim se polje širi malo više; a onda se dižu brežuljci.</p>
---	--

Polibije u LXXXII poglavlju treće knjige kazuje da se Flaminije, čim je Hannibal krenuo iz okolne Fezule, razbjesnio i digao logor te krenuo s vojskom, bez obzira na to što su mu ostali govorili da treba biti oprezan i sačekati drugog konzula. *Hanibal je u međuvremenu napredovao kroz Etruriju u pravcu Rima. S leve strane su mu bili grad po imenu Kortina i njegovi brežuljci, a desno takozvano Trazimensko jezero.*³⁴ Hannibal je palio sve na što bi naišao tokom putovanja, s ciljem da još više razbjesni svog neprijatelja. To mu je bila, možemo primjetiti, odlična strategija i njegov se plan pokazao potpuno uspješnim. *...tadašnja Republika je imala dobre političare i dobre globalne strateške zamisli, ali ne i dobre taktičke zapovjednike koji bi mogli parirati Hanibalu.*³⁵

Također, oba autora na samom početku opisuju i rimskog konzula, Flaminija, gotovo pa identično. Iz toga bi se dalo zaključiti da su obojica bili objektivni u opisivanju konzula, odnosno da su pisali *sine ira et studio*. Livije u trećem poglavlju XXII knjige Flaminija opisuje kao brzopletog i nepromišljenog čovjeka, kojeg će kasnije Rimljani kriviti za njihov poraz. S jedne strane, možda će Rimljani imati pravo kriviti ga za poraz, međutim možemo naći opravdanje i za Flaminijevo ponašanje, je mu nije dalo da miruje saznanje da jedan Kartažanin luta posred Italije, a da se niko ne suprotstavlja njemu i njegovoj namjeri da napadne zidine Rima.

<p><i>Flaminius, qui ne quieto quidem hoste ipse quieturus erat, tum uero, postquam res sociorum ante oculos prope suos ferri agique uidit, suum id dedecus ratus per mediam iam</i></p>	<p>Flaminije, koji ni sam nije namjeravao mirovati, iako neprijatelj jest, tada, pošto je pred svojim očima vidio da se saveznici pljačkaju i tjeraju, smatrajući to svojom</p>
--	---

³² Polibije 1988, 271.

³³ Livius 1910, knj. 22, cap. IV.

³⁴ Polibije 1988, 270.

³⁵ Mesihović 2015, 356.

*Italiam uagari Poenum atque obsistente nullo ad ipsa Romana moenia ire oppugnanda, ceteris omnibus in consilio salutaria magis quam speciosa suadentibus: collegam expectandum, ut coniunctis exercitibus communi animo consilioque rem gererent, interim equitatu auxiliisque leuium armorum ab effusa praedandi licentia hostem cohibendum, - iratus se ex consilio proripuit, signumque simul itineris pugnaeque cum <iussisset pronuntiari> 'immo Arreti ante moenia sedeamus' inquit, 'hic enim patria et penates sunt.'*³⁶

sramotom, da Kartazanin luta posred Italije, a nitko se ne suprotstavlja njegovoj namjeri da napadne zidine Rima, svi ostali u vijeću savjetuju više korisne nego primamljive mjere: trebao bi pričekati kolegu, da spojivši vojske djeluju ujedinjenim snagama, duhom i politikom, međutim treba konjicom i pomoćnicima lakih oružanika neprijatelja odbijati od raspuštene pljačke, – ljut je izletio iz vijeća i, kad je zapovjedio pokret i borbu, reče: “doista, (neka) sjedimo pred bedemima Arretija, ovdje su naime domovina i penati.

Polibije za njega kaže sljedeće: *...na kraju je digao logor i krenuo sa vojskom, ne razmišljajući ni o vremenu ni o mestu bitke, želeći samo da se sukobi sa neprijateljima, kao da mu je pobjeda osigurana.*³⁷

Ipak, bez obzira na njegovu brzopletost, Polibije ističe njegovo odlično vođenje i hrabrenje vojske. Toliko je bio uspješan da je svojim optimizmom nadahnuo gomilu koja je slijedila vojsku, te da su brojčano nadmašili regularne vojnike. *Jer, mase je nadahnuo tolikim samopouzdanjem da je broj onih koji su nosili oružje bio manji od broja onih koji su vojsku pratili nadajući se plenu i noseći lance, okove i čitavu sličnu opremu.*³⁸

Nadalje, obojica historičara spominju raspored postrojavanja vojske. Livije navodi da je na čistinu utaborio Afre i Hispance, iza brda odveo Baliare i ostale lakše naoružane, a konjicu smjestio na samom ždrijelu klanca. Polibije se donekle slaže sa Livijem, međutim kod njega još saznajemo da se na brdu koje se nalazilo sasvim pravo u pravcu marša utaborio zajedno sa Iberima i Libijcima, a konjanike i Kelte smjestio na sami ulaz uz jezero. Nakon što je sve detaljno isplanirao, Hannibal odlučio je mirovati dok se Flaminije ne pojavi.

Flaminije ga je slijedio, želeći da ga napadne što prije. Međutim, niti jedan od autora ne opisuje opremu rimskih vojnika, iako Livije u prvoj knjizi govori o tome koje je oružje nosio pojedini stalež. *No taj se opis odnosi na vrijeme prije punskih ratova.*³⁹

---

³⁶ Livius 1910. knj. 22, cap. III.

³⁷ Polibije 1988, 270.

³⁸ Ibid.

³⁹ Pavelić 2017, 9.

Nakon što je opkolio neprijatelja sa svih strana, *poslao je poruku vojnicima u zasjedi i napao naprijatelje sa svih strana istovremeno.*⁴⁰

*Qui ubi, qua cuique proximum fuit, decucurrerunt, eo magis Romanis subita atque improuisa res fuit, quod orta ex lacu nebula campo quam montibus densior sederat agminaque hostium ex pluribus collibus ipsa inter se satis conspecta eoque magis pariter decucurrerant.*⁴¹

Oni kad su počeli trčati dolje, kuda je kome najbliže bilo, Rimljanima je situacija postajala iznenadnija i nepredviđenija tim više što je oblak, iz jezera nastao, zalegao po polju gušći nego na brdima te su se tim bolje i vojske neprijateljske – jedne drugima prilično vidljive - u isto vrijeme strčale.

Poprilično je iznenađujuće to što vidimo gotovo identične opise vezane za bitku kod Trazimenskog jezera kod obojice, jer smo čitajući i komparirajući opise vezane za druge bitke naišli na dosta različitosti i nedosljednih stvari. S obzirom na to da je dan bitke bio poprilično maglovit, u čemu se obojica slažu, Flaminije nije odmah uočio zasjede s leđa i iznad, nego samo one neprijatelje koji su bili nasuprot. Možemo primjetiti da u ovoj bici čak ni vrijeme nije bilo na njegovoj strani.

*... inexplorato postero die uixdum satis certa luce angustiis superatis, postquam in patientiorem campum pandi agmen coepit, id tantum hostium quod ex aduerso erat conspexit: ab tergo ac super caput deceptae insidiae.*⁴²

... i ne istraživši (unaprijed) sljedećeg jutra, tek što je sunce granulo, uspeo se u klanac i, čim se vojska počela širiti na otvorenijoj zemlji, ugledao je samo one od neprijatelja što su bili nasuprot: s leđa i iznad zasjede nisu uočene.

Polibije pripovijeda isto, dodajući da su *Flaminijevi ljudi bili iznenađeni pojavom neprijatelja, a magla im je onemogućavala da steknu jasan pregled situacije*⁴³ te da Rimljani nisu mogli sami sebi da pomognu, kao da ih je sam vojskovođa svojom nepromišljenošću izdao.⁴⁴

S tim u vezi, Livije kazuje da je Hannibal, nakon što se uvjerio da je sve onako kako je planirao, dao znak da nasrnu te da su Rimljani tek na osnovu novonastale buke shvatili o čemu se radi, odnosno da su opkoljeni s dvije strane, prije nego što su izvukli svoje mačeve. *I tako, dok su se još dogovarali šta treba preduzeti, ginuli su nesvesni onog što ih je zadesilo.*⁴⁵

---

⁴⁰ Polibije 1988, 271.

⁴¹ Livius 1910. knj. 22, cap. IV.

⁴² Ibid.

⁴³ Polibije 1988, 271.

⁴⁴ Ibid, 272.

⁴⁵ Polibije 1988, 272.

*Poenus ubi, id quod petierat, clausum lacu ac montibus et circumfusum suis copiis habuit hostem, signum omnibus dat simul inuadendi.*⁴⁶

Nadalje, Livije piše:

*Romanus clamore prius undique orto quam satis cerneret se circumuentum esse sensit, et ante in frontem lateraque pugnari coeptum est quam satis instrueretur acies aut expediri arma stringique gladii possent.*⁴⁷

Dakle, vojska nije očekivala takav napad, a u prilog im nije išla ni pomenuta magla koja im je otežavala pogled na neprijatelje i njihov položaj. ...*rimski centurioni i tribuni ne samo da nisu mogli da pomognu tamo gde je bilo potrebno, nego ni da shvate šta se dešava.*⁴⁸ Vojnici su se toliko uplašili da nisu uspjeli čuti niti savjet, niti zapovijedi konzula. Bili su toliko umorni da su sami padali na zemlju, nesposobni za uzeti oružje i započeti bitku.

*Ceterum prae strepitu ac tumultu nec consilium nec imperium accipi poterat, tantumque aberat ut sua signa atque ordines et locum noscerent, ut uix ad arma capienda aptandaque pugnae competeret animus, opprimerenturque quidam onerati magis iis quam tecti. et erat in tanta caligine maior usus aurium quam oculorum.*⁴⁹

Naposlijetku, kad su uvidjeli da su opkoljeni sa svih strana, vojnici su shvatili da su prepušteni sami sebi te da im je jedino prestalo da ustanu i bore se, ...*nullam nisi in dextera ferroque salutis spem esse.*⁵⁰ Skupili su snagu, svaki vojnici je sebi postao vođa i hrabritelj za ratovanje te je iznova započeta bitka.

Deinde, ubi in omnes partes nequiquam impetus capti et ab lateribus montes ac lacus, a fronte et ab tergo hostium acies claudebat apparuitque nullam nisi in dextera ferroque salutis spem esse, tum sibi quisque dux adhortatorque factus ad rem gerendam, et noua de integro exorta pugna est, non illa ordinata per principes hastatosque ac triarios nec ut pro

Kad je Hannibal uhvatio neprijatelja, što je i ciljao, zatvorenog jezerom i brdima te okruženog svojim četama, dao je znak svima da nasrnu.

Rimljani su shvatili prije zbog buke nastale sa svih strana, nego što su sami vidjeli, da su opkoljeni i sa čela i s boka se počelo ratovati prije nego se vojska mogla ustrojiti ili izvući oružje i trgnuti mačeve.

No od straha i zbrke niti se savjet niti zapovijed mogla čuti i (vojnici) su tako daleko bili da nisu mogli prepoznati svoje znakovlje i položaj, da (im) duh nije bio sposoban uzeti oružje i započeti bitku, a neki su se srušili natovareni više time (=oružjem) nego zaštićeni.

Zatim, kad su sa svih strana zaustavljeni uzaludni pokušaji a sa strane (stajali) jezero i brda i s leđa (ih) zatvorio red neprijatelja i pokazao da nema nade u spas osim u desnici i maču, tada je svaki sebi postao vođa i hrabritelj za ratovanje te je iznova začeta bitka - ne ona koju vode prvaci, kopljanici i trijariji niti zakononoše pod stijegovima, a iza

⁴⁶ Livius 1910, knj. 22, cap. IV.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Polibije 1988, 271-272.

⁴⁹ Livius 1910, knj. 22, cap. V.

⁵⁰ Ibid. ...da nema nade u spas osim u desnici i maču.

*signis antesignani, post signa alia pugnaret acies nec ut in sua legione miles aut cohorte aut manipulo esset; fors conglobat et animus suus cuique ante aut post pugnandi ordinem dabat tantusque fuit ardor animorum, adeo intentus pugnae animus, ut eum motum terrae qui multarum urbium Italiae magnas partes prostravit auertitque cursu rapidos amnes, mare fluminibus inuexit, montes lapsu ingenti proruit, nemo pugnantium senserit.*⁵¹

stijega drugi red, niti (tako) da je vojnik bio u svojoj legiji, kohorti ili manipulu; slučaj ih je nahrupio, a vlastita hrabrost je svakome pojedinom ispred ili iza borbene linije i tolika je bila žestina duha, tolika zaokupljenost bitkom, da nitko od boraca nije osjetio potres koji je srušio velike dijelove mnogih italskih gradova i skrenuo rijeke s toka, more uveo u rijeke i srušio planine uz velika klizišta.

Livije njihovu zaokupljenost bitkom ističe podatkom da niko od brojne vojske nije osjetio jaki potres. S obzirom na to da navedeni potres nije opisan kod Polibija, a poznavajući Livija za kojeg postoji sumnja, ukoliko kazujemo o njemu kao o nekome čije pripovijedanje nije toliko objektivno i, možemo reći, nadasve izmišljeno radi animiranja publike, podatak ćemo uzeti sa rezervom.

*... adeo intentus pugnae animus, ut eum motum terrae qui multarum urbium Italiae magnas partes prostravit auertitque cursu rapidos amnes, mare fluminibus inuexit, montes lapsu ingenti proruit, nemo pugnantium senserit.*⁵²

... tolika zaokupljenost bitkom, da nitko od boraca nije osjetio potres koji je srušio velike dijelove mnogih italskih gradova i skrenuo rijeke s toka, more uveo u rijeke i srušio planine uz velika klizišta.

Kod Livija također uočavamo i opis Gaja Flaminija, kojega je na početku opisivao kao brzopletog, a sada kao neustrašivog konzula koji se kretao među svojom vojskom, ohrabrivao je te zapovijedao da ustanu i bore se.

*Consul percussis omnibus ipse satis ut in re trepida impavidus, turbatos ordines, uertente se quoque ad dissonos clamores, instruit ut tempus locusque patitur, et quacumque adire audirique potest, adhortatur ac stare ac pugnare iubet: nec enim inde uotis aut imploratione deum sed ui ac uirtute euadendum esse; per medias acies ferro uiam fieri et quo timoris minus sit, eo minus ferme periculi esse.*⁵³

Sam konzul, kako (se pokazao) prilično neustrašiv u toj pogibli, iako su svi bili uplašeni, ustrojio je pomučene redove koliko su vrijeme i mjesto dozvoljavali, i, kuda god se moglo prići i čuti, ohrabrivao te zapovijedao da ustanu i bore se: valja se izvući odatle ne zavjetima i zazivanjem bogova, već snagom i hrabrošću; posred bojne linije mačem se put otvara i što je manje straha – to je skoro manje i opasnosti.

---

⁵¹ Ibid, cap. IV.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

Polibije nam ne daje ovako opširne opise kao Livije, jer već otprije znamo da se ne trudi pisati umjetnički, nego činjenično. Kod Livija imamo podatak o tome da se bitka vodila puna tri sata, ali da je najžešće bilo oko samog konzula Flaminija.

*Eum et robora virorum sequebantur et ipse, quacumque in parte premi ac laborare senserat suos, impigre ferebat opem, insignemque armis et hostes summa vi patebant et tuebantur cives ...*⁵⁴

Njega su slijedili jači muškaraca i sam, u kojem god je dijelu osjetio da se njegovi pritišću i muče, neumorno je nudio pomoć, isticao se oružjem, neprijatelji su navaljivali svom silom, a sugrađani su ga štitili ...

Livije nam pripovijeda još jedan događaj o kojem Polibije ništa ne kazuje. I ovaj događaj također uzimamo s rezervom, jer je, možemo slobodno reći, nelogično da Livije Dukarionov govor citira u cjelosti, međutim vrijedi ga spomenuti. Naime, u trenutku dok je nudio pomoć svojoj vojsci i isticao se oružjem, Flaminija je prepoznao insubarski konjanik Dukarion, koji ga je želio ubiti i tim ubistvom se osvetiti zbog sugrađana koje je on, kako Livije kazuje, sramotno ubio.

*... donec Insuber eques – Ducario nomen erat – facie quoque noscitant consulem, en inquit hic est popularibus suis, qui legiones nostras cecidit agrosque et urbem est depopulatus; iam ego hanc victimam Manibus peremptorum foede civium dabo.*⁵⁵

... dok insubarski konjanik – ime mu je bilo Dukarion – također prepoznajući konzula čak po licu, reče svojim zemljacima: to je onaj koji je naše legije ubio i polja i gradove je razorio, već ću ja dati (njega kao žrtvu) ovu žrtvu Manima, zbog građana ubijenih sramotno.

Polibije, pak, skromnije opisuje čin njegovog ubistva, ne spominjući insubarskog konjanina Dukariona, *tada su i Flaminija, bespomoćnog i očajnog zbog cele situacije, napali i ubili neki Kelti*⁵⁶, za razliku od Livija koji daje slikovit prikaz tog čina, kazavši da je Dukarion najprije napao i ubio štitonošu koji mu je popriječio put do konzula, potom je konzula probao kopljem. Međutim, Flaminijevo tijelo nije uspio odnijeti, jer ga je zaštitio ostatak vojske.

*Subditisque calcaribus equo per confertissimam hostium turbam impetum facit obtruncatoque prius armigero, qui se infesto venienti obviam obiecerat, consulem lancea transfixit; spoliare cupientem triarii obiectis scutis arcuere.*⁵⁷

I udarivši ostruge, kroz najgušću gomilu neprijatelja učini napad na konju i prvo ubivši štitonošu, koji se prepriječio njemu koji je nasrtao, probija konzula kopljem; kad ga je želio odvesti kao plijen, zaštitili su ga trijari zapriječivši se štitovima.

⁵⁴ Ibid, cap. VI.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Polibije 1988, 272.

⁵⁷ Livius 1910, knj. 22, cap. VI.

Autori se slažu da je vojska bježala na sve strane, kao slijepa, te da se više strahu nisu ispriječili ni jezero ni planine. Polibije nam također pripovijeda da su *u očajanju pokušavali da plivaju pod punim naoružanjem i davili se, a većina je ulazila u jezero dokle se moglo, držeći samo glavu iznad vode.*⁵⁸

*Pars magna, ubi locus fugae deest, per prima vada paludis in aquam progressi, quod capitibus [umeris] exstare aqua possunt, sese immergunt; fuere quos inconsultus pavor nando etiam capessere fugam impulerit; quae ubi immensa ac sine spe erat, aut deficientibus animis hauriebantur gurgitibus aut nequiquam fessi vada retro aegerrime repetebant atque ibi ab ingressis aquam hostium equitibus passim trucidabantur.*⁵⁹

Veliki dio, kada je nedostajalo mjesto bijega, ušavši u vodu kroz prve plićake močvare, potpadaju se samo dokle su mogli stršati (iz vode) glavama i ramenima, bili su oni koje je bezobziran strah natjerao da čak i plivanjem učine bijeg, koja kad je bila neizvjesna i bez nade, ili su crpljeni vrtlozima oslabljenoga srca ili su vrlo teško se vraćali natrag u plićak umorni i ondje od neprijateljskih konjanika koji su ušli u vodu ubijaju se na sve strane.

Oni koji su bili zarobljeni u uskom prolazu nisu mogli ništa poduzeti te su se uporno držali svog tradicionalnog kodeksa vojne časti, ponosno odbijajući bijeg. Nadalje, kod Polibija imamo opisan kukavičji potez zarobljenog dijela rimske vojske, gdje su, jedni bespomoćni i jadni kukali da im poštede život, dok su se drugi sami podavili, da ne bi pali u ruke neprijateljskoj vojsci. *Kad su došli i konjanici i postalo jasno da će svi stradati, podigli su ruke i molili da ih poštede; preklinjali su kako god su znali, i na kraju su neke pobili neprijatelji, a drugi su se sami podavili, hrabreći se međusobno.*⁶⁰

Nakon što se magla razišla, a Rimljani popeli na vrh, postali su svjesni situacije u kojoj su se našli.

*Inclinata denique re, cum incalcescente sole dispulsa nebula aperuisset diem, tum liquida iam luce montes campique perditas res statamque ostendere foede Romanam aciem.*⁶¹

Napokon, kad je stvar bila gotova, kad je oblak koji je rastjeran rastućom sunčanom toplinom pokazao dan, tad je na jasnome svjetlu brda i polja su pokazale da je stvar izgubljena i da je rimska vojska poražena.

7.1. POSLJEDICE BITKE KOD TRAZIMENSKOG JEZERA

Što se tiče brojki poginulih, zarobljenih i pobjeglih, donekle se Polibije i Livije slažu, međutim kod Livija imamo dodatne podatke. Polibije navodi da je *u klancu život izgubilo*

⁵⁸ Polibije 1988, 272.

⁵⁹ Livius 1910, knj. 22, cap. VI.

⁶⁰ Polibije 1988, 272.

⁶¹ Livius 1910, knj. 22, cap. VI.

skoro petnaest hiljada Rimljana⁶² te da je oko 6000 rimskih vojnika pobijedilo Kartažane u frontalnoj borbi. Mogli su preokrenuti situaciju, ali zbog velike, već spomenute magle, nisu mogli nastaviti dalje i okružiti ih. Odnosno, oni jesu nastavili dalje, ali umjesto da nasrnu na neprijatelje, popeli su se na obližnji brežuljak gdje su vidjeli da su poraženi. Livije navodi isto.

*Sex milia ferme primi agminis per adversos hostes eruptione impigre facta, ignari omnium quae post se agerentur, ex saltu evasere et, cum in tumulto quodam constitissent, clamorem modo ac sonum armorum audientes, quae fortuna pugnae esset neque scire nec perspicere prae caligine poterant.*⁶³

Gotovo šest hiljada iz prve trupe učinivši brz napad na neprijatelje koji su bili suprotstavljeni njima, ne znajući šta se događa iza leđa, izašli su iz klanca i kad su zastali na nekom brežuljku, slušajući samo buku i zvuk oružja, nisu mogli znati koji je ishod bitke niti vidjeti zbog magle.

Livije se slaže sa Polibijem i što se tiče broja ubijenih Rimljana te također navodi brojku od 15000, s tim da dodaje još i to da je 10000 vojnika pobjeglo, a 2500 poginulo od rana, s obje strane. Polibije nam ne daje podatke niti o poginulim, niti o pobjeglim vojnicima. *Sama Hanibalova vojska je izgubila oko 1500 vojnika (uglavnom Gala).*⁶⁴

*Quindecim milia Romanorum in acie caesa sunt; decem milia sparsa fuga per omnem Etruriam auersis itineribus urbem petiere; duo milia quingenti hostium in acie, multi postea [utrimque] ex uolneribus periere.*⁶⁵

15.000 Rimljana ubijeno je u bici; 10.000 raspršenih bježalo je po svim dijelovima Etrurije, pobjeglo je u pohode i krenulo prema gradu; 2.500 neprijatelja u borbi, a mnogi su nakon toga poginuli od rana na obje strane.

Naposlijetku, kada su shvatili da su poraženi od neprijatelja, Rimljani su se sljedećeg dana predali. Maharbal im je obećao da će ih pustiti, ukoliko predaju oružje.

*Postero die cum super cetera extrema fames etiam instaret, fidem dante Maharbale, qui cum omnibus equestribus copiis nocte consecutus erat, si arma tradidissent, abire cum singulis vestimentis passurum, sese dediderunt; quae Punica religione servata fides ab Hannibale est atque in vincula omnes coniecti.*⁶⁶

Sljedećeg dana su se predali kad je još i glad prijetila pored ostalih ekstremnih stvari, oni su se predali, jer im je Maharbal, koji ih je noću slijedio sa svim svojim konjanicima, obećao da će dopustiti da otiđu sa jedinom krpicom na sebi, ako predaju oružje. Od Hannibala je sačuvano to obećanje i svi su se u okove bacili.

---

⁶² Polibije 1988, 272.

⁶³ Livius 1910, knj. 22, cap. VI.

⁶⁴ Mesihović 2015, 358.

⁶⁵ Ibid, cap. VII.

⁶⁶ Ibid, cap. VI.

Nakon toga poraza, rimska vojska se povukla. *Kako više ništa nisu mogli da učine jer je neprijatelj postigao potpunu pobjedu i zauzeo sve važne položaje, sakupili su se i u vojnoj formaciji povukli u neko etrursko selo.*⁶⁷ Hannibal je u to isto selo poslao Maharbala⁶⁸ sa Iberima i kopljonošama, nakon čega su Rimljani predali svoje oružje, pod uslovom da im se poštede životi. *Takav je, dakle, bio ishod velike bitke u Etruriji između Rimljana i Kartaginjana.*⁶⁹

*Zanimljivo je da je Hanibal više vojske gubio u svojim manevrima (prijelaz preko Alpa, prolaz kroz močvare rijeke Arno) nego u bitkama.*⁷⁰ Prema Polibiju, Hannibal je sakupio zarobljenike i objasnio im da Maharbal nije bio ovlašten obećati bezbjednost prvim zarobljenicima, bez njegovog dopuštenja. Nakon toga je iznosio optužbe protiv Rimljana, a kada je s tim završio, zarobljene je podijelio trupama na čuvanje, *a saveznike je pustio kućama bez otkupa, ističući, kao i ranije, da je u Italiju došao ne da ratuje sa Italicima, već da se bori protiv Rimljana za slobodu Italika.*⁷¹ Svojoj vojsci je dozvolio da se odmori te joj naredio da se sahrani 300 najuglednijih među poginulima.

Livije je u svojoj knjizi dao iste podatke.

<i>Hannibal captiuorum qui Latini nominis essent sine pretio dimissis, Romanis in uincula datis, segregata ex hostium coaceruatorum cumulis corpora suorum cum sepeliri iussisset...</i> ⁷²	Hannibal, otpustivši bez cijene/besplatno zarobljenike latinskog plemena, bacivši Rimljane u zatvor, odvojivši tijela svojih ljudi iz gomile neprijatelja, i naredio da ih se pokopa ...
--	--

S tim u vezi, spomenuo je i tijelo Flaminija, kojem vojska nije pridavala neki poseban značaj. O ovome kod Polibija nemamo nikakve navode.

<i>... Flamini quoque corpus funeris causa magna cum cura inquisitum non inuenit.</i> ⁷³	... Flaminijevo tijelo, također, nije nađeno s velikom pažnjom i nije pronađen uzrok njegove smrti.
---	---

Prije nego što je krenuo pisati o dešavanjima u Rimu, nakon saznanja o porazu i Flaminijevoj pogibiji, Livije kazuje da je pisao bez preuveličavanja, po uzoru na Fabija, po

---

⁶⁷ Polibije 1988, 272.

⁶⁸ Maharbal je vođa Hannibalove numidske konjice i ključan je za rane kartaške uspjehe u Italiji. Istaknuo se u opsadi Sagunta provalivši u grad dok je Hannibal bio odsutan. U bici kod Ticina je doveo potrebnu konjicu protiv Rimljana okupljenih pod vodstvom Publija Kornelija Scipiona.

⁶⁹ Polibije 1988, 273.

⁷⁰ Mesihović 2015, 258.

⁷¹ Ibid.

⁷² Livius 1910, knj. 22, cap. VI.

⁷³ Ibid, cap. VII.

njegovom mišljenju, glavnog pisca ovog doba. O ovoj njegovoj tvrdnji, da je pisao bez preuveličavanja dalo bi se diskutovati, jer je očigledno da se Livije ugledao na Polibija, što se tiče opisa same bitke, međutim neki dijelovi poput govora konjanika Dukariona i potresa o kojem smo maločas pisali su jako diskutabilni.

*Multiplex caedes utrimque facta traditur ab aliis; ego praeterquam quod nihil auctum ex uano uelim, quo nimis inclinant ferme scribentium animi, Fabium, aequalem temporibus huiusce belli, potissimum auctorem habui.*⁷⁴

Počinjen je mnogo veći pokolj s obje strane, pripovijedaju ostali; ja, osim što sam želio da se ništa uzalud ne povećava, čemu su umovi pisaca bili gotovo previše skloni, držao sam se Fabija, ravnopravnog i glavnog pisca u vrijeme ovoga rata.

O tome šta se sve dešavalo u Rimu, kod Polibija ne možemo saznati. Livije spominje da je u Rimu bila velika pometnja, razne su priče počele kružiti po Forumu te da se sa sigurnošću nije znalo šta se desilo sa konzulom.

*... consulem cum magna parte copiarum caesum; superesse paucos aut fuga passim per Etruriam sparsos aut captos ab hoste.*⁷⁵

... konzul, s velikim dijelom svojih snaga, ubijen; nekolicina je ostala ili u bijegu raštrkana po Etruriji, ili zarobljena od strane neprijatelja.

Građanstvo je bilo u velikoj neizvjesnosti, nastavljena su nagađanja o tome šta se desilo kod Trazimenskog jezera te su naposljetku krenuli na komicij i k vijećnici, kada je pretor M. Pomponije rekao: *Pugna magna uicti sumus.*⁷⁶

*Matronae uagae per uias, quae repens clades allata quaeue fortuna exercitus esset, obuios percontantur; et cum frequentis contionis modo turba in comitium et curiam uersa magistratus uocaret ...*⁷⁷

Matrone, koje su lutale po cestama, raspituju se kakva je iznenadna nesreća donijela ili kakva je sreća vojske dočekala; a kad je poput mnogobrojne skupštine hrpa, koja je krenula na komicij i k vijećnici, pozvala magistrata ...

Iako pretor M. Pomponije nije detaljisao niti iznosio neke informacije o toku bitke, po kućama je krenulo šuškanje o tome da je konzul ubijen te da je vojska ili pobjegla ili da je zarobljena.

Et quamquam nihil certius ex auditum est, tamen alius ab alio impleti rumoribus domos referunt: consulem cum magna parte copiarum caesum; superesse paucos aut fuga

I premda se od njega nisu čuli sigurniji podaci, ipak jedan od drugog napunjeni glasovima, pripovijedaju po kućama da je konzul, s velikim dijelom svojih snaga, ubijen;

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Svladani smo u velikoj bici.

⁷⁷ Livius 1910, knj. 22, cap. VII.

*passim per Etruriam sparsos aut captos ab hoste.*⁷⁸ nekolicina je ostala ili u bijegu raštrkana po Etruriji, ili zarobljena od strane neprijatelja.

Jedino što nam Polibije kazuje nakon poraza rimske vojske jeste to da Rimljani *dugo godina nisu znali ni za riječ, ni za činjenicu priznatog poraza i zato tada nisu bili u stanju da u nesreći ostanu umjereni i dostojanstveni.*⁷⁹

*Vijesti o trasimenskoj katastrofi izazvala je u Rimu, kako kaže Polibije, opću potištenost (bili su čak porušeni i mostovi na rijeci Tibru, kako bi se otežalo eventualno Hanibalovo prodiranje na sam Rim).*⁸⁰

Livije zatim opisuje situacije u sljedećih nekoliko dana, kada je veći broj žena nego muškaraca stajao na vratima čekajući bilo koga od svojih ili čak glasnike koji bi o njima donijeli neku vijest.

*Postero ac deinceps aliquot diebus ad portas maior prope mulierum quam uirorum multitudo stetit, aut suorum aliquem aut nuntios de iis opperiens; circum fundebanturque obuiis sciscitantes neque auelli, utique ab notis, priusquam ordine omnia inquisissent, poterant.*⁸¹ Sljedećeg i poslije nekoliko je dana veći broj žena nego muškaraca stajao na vratima blizu njih, čekajući bilo koga od svojih muškaraca, ili glasnike u vezi s njima; i bili su okruženi i susreli se s pitanjima, i nisu se mogli otrgnuti, naravno od poznanika, prije nego što se raspitaju o svemu po redu.

Glasnici su dolazili i javljali kako dobre tako i loše vijesti i shodno tome čestitali ili hrabрили jedni druge. Susret sa preživjelima Livije opisuje na sljedeći način:

*Unam in ipsa porta sospiti filio repente oblatam in complexu eius exspirasse ferunt; alteram, cui mors filii falso nuntiata erat, maestam sedentem domi, ad primum conspectum redeuntis filii gaudio nimio exanimatam.*⁸² Kažu da je jedan od preživjelih, kada je predstavljen sinu na tim vratima, iznenada umro u njegovom zagrljaju; drugi, kojemu je lažno dojavljena smrt sina, tužan dok je sjedio kod kuće, na prvi pogled, sina onoga koji se vraćao kući ubila je prevelika radost.

Nakon nekoliko dana, pretori su se sastali u Senatu, vijećajući s kojim vođom ili kojim četama bi se mogli oduprijeti Kartadžanima.

---

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Polibije 1988, 273.

⁸⁰ Mesihović 2015, 358.

⁸¹ Livius 1910, knj. 22, cap. VII.

⁸² Ibid.

8. POSLJEDICE DRUGOG PUNSKOG RATA

Iako je Hannibal na početku rata bio veoma uspješan, ipak nije uspio slomiti otpor Rimljana.

Kartažani su kapitulirali i tražili mir. Rimljani su im nametnuli teške mirovne uvjete od kojih su glavni: Kartažani moraju napustiti sve posjede stečene u ratu – Hispaniju, moraju priznati numidskom kralju Masinisi pogranična sporna područja; moraju u pedeset godina isplatiti Rimljanima ratnu kontribuciju od deset tisuća talenata; moraju predati Rimljanima sve ratne brodove osim deset trirema i sve slonove, a ne smiju nabavljati druge; vratiti zarobljenike; izdržavati rimsku vojsku dok je u Africi itd. Jedna je od zabrana – obveza: ne upuštati se u ratne sukobe ni s kim bez odobrenja Rimljana.⁸³

Polibije je ispravno ukazao na to da se je 'prednost Rimljana sastojala u neiscrpnosti pričuva i u brojnoj prevazi njihove vojske.'⁸⁴ Dok su se Rimljani borili za svoju zemlju i na svom teritoriju, Hannibal se borio na tuđem. Rimska vojska se sastojala od slobodnih građana, dok je Hannibal u svojoj vojsci imao plaćenike, sastavljene od raznih naroda.

Kartaški vojskovođa, Hannibal, se nadao da će uspjeti odvojiti italske saveznike od Republike. Međutim, većina vojske je ipak dala svoju podršku Republici, a one koje je uspio odvojiti na početku su kasnije počeli napuštati Hannibala. Drugi punski rat je bio osvajački rat. Za vrijeme tog rata prvi put su se očitovale one političke tendencije, koje su kasnije odigrale veliku ulogu u sudbini Rima. Rimski ustav pokazao se nepogodnim za izvanredne ratne prilike. Imenovanje Scipiona i utvrđivanje u Španjolskoj, njegova ekspedicija u Afriku, podrška plebsa Scipionu – sve je to proturječilo rimskim političkim tradicijama.⁸⁵

Što se tiče Italije, nakon iscrpljujućeg rata, dijelovi na jugu su stradali jer su se upravo na tom teritoriju vodile stalne operacije od 216. do 202. god. a. Ch. U literaturi⁸⁶ se navodi da je stradalo oko 400 naseljenih mjesta, da su uništena mnoga imanja, da je Republika izgubila oko 300 000 ljudi te da je došlo do slabljenja demokratskog pokreta.

Nekada bogati i cvatući jug Italije, koji je uz Etruriju bio temelj razvitka civilizacije na ovom poluotoku, bio je u Hanibalovom ratu nepovratno uništen. Gradovi i područja koji

---

⁸³ Režić 2009, 22.

⁸⁴ Mesihović 2015, 375.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid, 376.

su se odmetnuli od Rima podvrgnuti su egzekuciji i pretvaranju u roblje (Kapua, Tarent, Bruti), praćenju konfiskacijom zemlje (na koju se naseljavaju rimski i latinski kolonisti).⁸⁷

Nakon rata je uslijedila obnova. Senat je vojsku poslao da obrađuju polja, s ciljem ponovnog procvata juga Italije. Onima koji su Republici pomagali novčano je dug vraćen u vidu zemljišta. ... *jer je Hanibalov rat prouzročio sistemsku grešku u društveno – ekonomskom i političkom sustavu i funkcioniranju Republike, koje Rimljani početkom II. st. p. n. e. još uvijek nisu bili svjesni. Ove promjene u rimskoj ekonomici i socijalnim odnosima čija klica razvitka je ležala u posljedicama II. punskog rata osobito su se jasno očitovale sredinom II. stoljeća i biti će jedan od glavnih uzroka propasti sustava Srednje Republike. I na kraju se ispostavilo da je ipak Hanibal bio taj koji je pokrenuo proces koji će završiti uništenjem Rimske Republike od strane samih Rimljana.⁸⁸*

---

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Ibid.

ZAKLJUČAK

Livije i Polibije su, svako na svoj način i svako u svom djelu, opisali bitku kod Trazimenskog jezera. Istina, Livije piše nešto opširnije za razliku od Polibija, mada su njihovi navodi gotovo pa identični. Za Polibija se zna da mu je primarni cilj bilo objektivno i precizno prikazivanje istine. Općepoznata činjenica je da Livijevi historijski izvještaji sadrže neke izmišljene događaje, jer navodi fiktivne govore i anegdote s ciljem zabavljanja rimske publike. Upravo zbog ovoga su ljudi stvorili određene stereotipe kada je Livijevo pripovijedanje u pitanju. Za razliku od njega, Polibije nam nudi činjenice, ali u dijelu gdje opisuje članove porodica koje je služio one postaju upitne. Iako se većina historiografa zalagala za objektivnost i nepristrasnost, to se u većini slučajeva nije primijenilo. Livije svoje pripovijedanje započinje kratkim rečenicama i sve što se približava zapletu, one postaju duže. Polibijeve rečenice su prenatrpane i upravo ga je zbog toga *antički popis kanonskih historičara* često isključivao.

Oba autora na početku ovog dijela o bici kod Trazimenskog jezera daju opis puta kojim se Hannibal, zajedno sa svojom vojskom kretao, navodeći kako se naprijed nalazilo brdo, a pozadi jezero. I Livije i Polibije opisuju Flaminija kao nestrpljivog čovjeka, željnog rata i pobjede nad Hannibalom te ga predstavljaju kao glavnog krivca za poraz rimske vojske. Zatim, kasnije ga Livije hvali, opisujući ga kao neustrašivog konzula koji se cijelo vrijeme kretao među vojskom i bodrio je. Naravno, u prilog im nije išlo ni vrijeme, jer od prevelike magle nisu mogli vidjeti da su opkoljeni sa svih strana.

O raspodjeli kartaške vojske nam kazuju i Livije i Polibije, s tim da nam Polibije to kazuje malo detaljnije. Dalje, u središtu bitke je i ubistvo Gaja Flaminija gdje Livije daje slikovitiji prikaz za razliku od Polibija. Polibije kazuje da su ga ubili *neki Kelti*, dok kod Livija saznajemo da je to bio Dukarion, insubarski konjanik te da je to uradio radi osvete.

Nakon što je bitka okončana i nakon što su Kartażani odnijeli pobjedu, rimska vojska se razbježala, svako na svoju stranu, ne smetavši im čak ni to što ulaze sa sve naoružanjem u duboko jezero. Samo je bilo bitno da se živi izvuku. O ovome nam oba autora kazuju isto. Ipak, mišljenja se razilaze oko broja poginulih vojnika, gdje Polibije samo navodi brojku, dok Livije kazuje koliko ih je ubijeno, koliko ih je pobjeglo te koliko ih je ranjenih podleglo.

Oba autora nam kazuju o tome kako je Maharbal sakupio zarobljenike i o obećanju koje im je dao. S ovim se kod Polibija završava pripovijedanje o bici kod Trazimenskog

jezera, dok nam Livije daje podatke i o situaciji u Rimu nakon poraza te opisuje rimske žene, više nego muškarce, koje bi dočekivale ili svoje preživjele ili neku vijest o njima. Posljednje što Livije navodi jeste to da se Senat okupio kako bi isplanirao sljedeći korak protiv Hannibala.

Kao zaključak možemo izvesti da je poprilično iznenađujuća činjenica to da oba autora navode gotovo identične stvari tokom opisa cijele bitke, jer čitajući ostatak i Livijeve i Polibijeve knjige, oni se u mnogo čemu razilaze. Ipak, uz saznanje da je Polibije lično razgovarao sa učesnicima, kako rimske, tako i kartaške vojske, možemo ga smatrati pouzdanijim i neutralnijim kada se radi o ovoj bici, za razliku od Livija. Ipak, Livije, kako nam sam navodi, ugledao se na Fabija, ali i na Polibija, te ga ne trebamo u potpunosti *otpisati* i možemo ga smatrati drugim glavnim izvorom za bitku kod Trazimenskog jezera.

BIBLIOGRAFIJA

Izvori

1. Livius, T. (1910) *Periochae Librorum A. U. C. (T. Livi Ab Urbe Condita. Part 4, Bks. 21–25, ed. O. Rossbach).*
2. Mesihović, S. (2015) *Orbis Romanvs: (udžbenik za historiju klasične rimske civilizacije).* Sarajevo: autor.
3. Polibije. (1988) *Istorije.* Novi Sad: Matica srpska.

Literatura

4. Bagnall, N. (2003) *The Punic Wars 264-146 BC.* Oxford: Osprey Publishing.
5. Biagio Conte, G. (1994) *Latin Literature.* London: The Johns Hopkins University Press.
6. Budimir, M., Flašar, M. (1978) *Pregled rimske književnosti – De auctoribus romanis.* Beograd: Univerzitet u Beogradu.
7. Gortan, V., Gorski, O., Pauš, P. (1954) *Latinska gramatika.* Zagreb: Školska knjiga.
8. Gross, M. (1996) *Suvremena historiografija: korjeni, postignuća, traganja.* Zagreb: Novi Liber: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta.
9. Grupa autora. (2007) *Povijest 3, Helenizam i Rimska republika (Biblioteka Jutarnjeg lista).* Zagreb: Europapress holding.
10. Jereb, I. (2018) *Punski ratovi 264. - 146. pr. Kr.* Magistarski rad. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
11. Pavelić, D. (2017) *Bitka kod Kane po Liviju i Polibiju.* Završni rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
12. Pavelić, V. (2017) *Govori u djelima rimskih historiografa.* Završni rad. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
13. Režić, V. (2009) *Punski ratovi - Kako su Rimljani zavladali Sredozemljem.* Osijek: / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.
14. Sironić, M., Salopek, D. (1977) *Pregled grčke književnosti.* Zagreb: Mladost.
15. Tronski, I. M. (1951) *Povijest antičke književnosti.* Zagreb: Matica Hrvatska.
16. John Thompson, J., Plaistowe, F. (1988) *Livy. Book XXII.* London: Bristol Classical
17. Vratović, V. (2007) *Rimska književnost.* Zagreb: Grafok.
18. Walsh, P.G. (1973) *Livy. Book XXI.* London: Bristol Classical Press.

Članci

19. Knezović, P. (2017) *Obljetnice*. Kroatologija, vol. 8, no. 1–2. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/300825> (pristupljeno 2023-01-28).

Internetski izvori

20. Titus Livius. URL: https://www.istrapedia.hr/media/uploads/images/article_images/photo_1518214611_1_1_394.jpg (pristupljeno 2023-01-30)
21. Polybius. URL: <https://povijest.hr/wp-content/uploads/2017/01/polybius-jpg1.png> (pristupljeno 2023-01-30)
22. Povijest. URL: <https://povijest.hr/vazneosobe/polibije-promisljanja-grka-o-usponu-rima/> (pristupljeno 2023-01-30)
23. Hannibal's ambushade. URL: <https://www.worldhistory.org/img/r/p/750x750/166.gif.webp?v=1618698611> (pristupljeno 2023-01-31)
24. The battle of Trebia. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0c/Battle_trebia-en.png (pristupljeno 2023-01-31)
25. Hannibal. URL: <https://i.pinimg.com/originals/1a/2c/0b/1a2c0baa632c2827da55947feeb015a9.png> (pristupljeno 2023-02-22)
26. Hannibal's route of Invasion. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/48/Hannibal_route_of_invasion-en.svg/764px-Hannibal_route_of_invasion-en.svg.png (pristupljeno 2023-02-22)
27. Gaius Flaminius. URL: https://www.livius.org/site/assets/files/5856/delphi_flaminius_mus_delphi2.jpg (pristupljeno 2023-02-22)